

7. Шемигон Н. Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. Ю. Шемигон; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – 20 с.

УДК 159.9

Ірина Губеладзе

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МІГРАЦІЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В МІСТО

У статті на основі результатів емпіричного дослідження аналізуються соціально-психологічні чинники міграції сільської молоді в місто. Автором розглядаються орієнтири сучасної української молоді в плануванні свого життя на майбутнє.

Ключові слова: міграція, соціально-психологічні чинники міграції, міграція сільської молоді.

The article deals with the social and psychological factors of rural youth migration to city based on the results of the empirical research. The author analyzes the modern Ukrainian youth attitudes to their future life planning.

Key words: migration, social and psychological factors of migration, rural youth migration.

Упродовж багатьох десятиліть сільсько-міські міграції були домінантним напрямом територіального руху населення в межах України. У працях багатьох дослідників різних галузей (С.О.Гудзинського, І.М.Прибиткової, І.В.Прокопи, Л.Г.Ткаченко, В.О.Чигрин, А.М.Шатохіна) розглядалися чинники таких міграційних рухів, однак спрямованість цих досліджень була переважно соціологічна чи економічна. Поза увагою залишалася психологічна складова прагнень сільських молодих людей змінити місце проживання і стати членом іншої громади.

Тож у цій статті ми ставимо на меті на основі емпіричних даних проаналізувати соціально-психологічні чинники міграції молоді сільського походження у міську спільноту.

Емпіричне дослідження цього питання фактично здійснювалося у два етапи. На першому було проведено опитування сільських старшокласників (N = 93) на предмет визначення їх мотивів міграції до міста й позитивних і негативних рис сільського й міського життя. Дані, отримані на першому етапі опрацьовувалися за допомогою контент аналізу, що дало змогу виділити основні позитивні риси сільського й міського життя, які лягли в основу опитувальника для основного дослідження.

На основі визначених на попередньому етапі позитивних і негативних ознак життя в сільській і міській місцевості було виокремлено по п'ять факторів, які виступають характерними ознаками сільського й міського життя та інтерпретовано їх як важливі умови, на які орієнтується молодь при плануванні свого майбутнього. Аналіз цих умов дасть нам можливість зрозуміти соціально-психологічні чинники міграції сільської молоді до міста.

Отже, індикаторами сільського життя були наявність власного житла, добра екологія, спокій, помірний темп життя, можливість вести власне господарство й мати власні продукти харчування та можливість не розлучатися зі

своїми друзями. До позитивних рис міського життя увійшли можливість добре заробляти; наявність навчальних закладів; наявність закладів для відпочинку, розваг; можливість самореалізації, наявність життєвих перспектив; наявність розвиненої інфраструктури та комфортних умов життя.

На другому етапі респондентам було запропоновано цей перелік умов, де необхідно було оцінити значущість кожного фактора, прорангувавши їх від одного до десяти, причому на першому місці опинявся найважливіший, а на десятому – менш важливий фактор. У цьому опитуванні взяла участь 401 молода особа як сільського, так і міського походження. Для більш глибокого й ґрунтовного аналізу респонденти були поділені на групи відповідно до їх походження, роду занять і планів на майбутнє місце проживання. Для увиразнення відмінностей у виборі факторів серед різних груп молоді було проведено порівняння середніх значень показників і визначення статистично значущої різниці між ними за допомогою критерію Н-Краскала-Уолеса та ANOVA.

Зауважимо, що оцінка респондентів «наявність власного житла» та «можливість не розлучатися зі своїми друзями» може бути доволі умовно віднесена саме до ознак сільського життя, оскільки придбання житла, а також поява нових друзів може бути пов'язана з переїздом у місто і не обов'язково асоціюватися саме з житлом і друзями у селі.

За отриманими середніми значеннями ми прорангували всі ці фактори в межах кожної групи й визначили, що для всіх груп респондентів перші три позиції, а отже, найважливішими є три умови: «наявність власного житла» ($M = 3,04$), «можливість добре заробляти» ($M = 3,32$), «можливість самореалізації, наявність життєвих перспектив» ($M = 3,94$).

Тож можемо говорити, що ці умови є найактуальнішими для всіх груп респондентів, незважаючи на їх вік, походження, плани щодо місця проживання. Розглянемо всі умови в порядку зменшення їх значимості для молоді.

«*Наявність власного житла*» як вагомий фактор орієнтації на майбутнє найбільш значущим виявився для працюючої у місті молоді, незалежно від її походження (сільські – 2,07; міські – 2,58). Статистично значуща різниця прослідковується між відповідями студентів сільського походження, які планують жити в селі, та які планують жити в місті (3,69 і 3,38 відповідно, $p \leq 0,001$); між сільською працюючою молоддю та молоддю сільського походження, що живе у місті (3,51 і 2,07 відповідно). Також статистично значущі зміни виявлені між студентами сільського походження, які планують жити в місті (3,38) та молоддю сільського походження, що живе й працює в місті (2,07) та між міськими студентами (3,5) і міською працюючою молоддю (2,58).

Як бачимо, для працюючої в місті молоді реалізація даної умови є особливо значущою, оскільки отримання власного житла нині є проблемою як для приїжджих (із сіл та селищ), так і для міської молоді. В той час як студентська молодь ще не настільки стурбована даним питанням, оскільки міські студенти, як правило, ще живуть з батьками, а приїжджі – у гуртожитках за рахунок батьків, працююча молодь вже зорієнтована на створення власної сім'ї, а отже, і отриманні окремого житла. Тож можливість мати власне житло виступає для молоді особливо важливою умовою подальшого життя. Виходячи з отриманих резуль-

татів, бачимо, що найвищий ранг цьому фактору надає молодь, для якої питання наявності власного житла є найбільш важливим.

Припускаємо, що такий результат зумовлений не орієнтацією молоді на їх реальну можливість придбати житло в місті, а все-таки актуальність і загострення переживання цієї проблеми саме працюючої молоді. Актуалізація цього питання зумовлена як віковими, так і соціально-демографічними особливостями цих груп респондентів.

Можливість добре заробляти найвищі позиції займає у відповідях працюючої в місті молоді, незалежно від її походження (міські – 2,56; сільські – 2,9). Також цей фактор важливий для сільських учнів (3,0). Можливість добре заробляти є менш важливою для усієї студентської молоді у порівнянні з працюючою. Однак найнижче цей фактор оцінюють студенти сільського походження, що планують повернутися в село (4,16). Тож можемо стверджувати, що саме можливість знайти добру роботу та отримати гідну матеріальну оцінку їхньої праці спонукає селян мігрувати в місто.

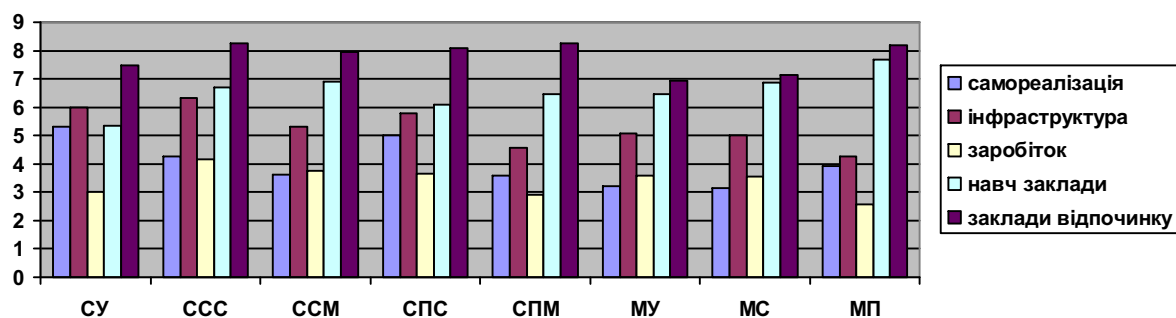

Рис. 1. Особливості актуалізації умов, які є ознаками міського життя серед різних груп молоді

Очевидно, найсильніша актуалізація цієї умови є саме серед працюючої молоді, що є характерною ознакою саме цього вікового періоду. Працююча молодь починає свій трудовий шлях, фактично вперше отримує фінансову винагороду за свою роботу. Вони стурбовані, як щонайкраще влаштувати своє життя. Створення власної сім'ї та початок самостійного життя, відокремлення від батьківської сім'ї, а отже, і повна чи часткова відсутність фінансової підтримки з боку батьків зумовлює інтенсифікацію потреби в наявності доброї високооплачуваної роботи.

Порівнюючи відповіді сільської молоді, бачимо, що студенти сільського походження, які планують жити в місті, вище оцінюють значущість для них цієї умови, аніж ті, що планують повернутися в село. Серед уже працюючої молоді простежується та ж тенденція: для молоді сільського походження, яка живе й працює в місті, можливість добре заробляти є більш актуальною, ніж для сільської працюючої молоді. Це дає нам підстави стверджувати, що можливість знайти добру високооплачувану роботу в місті, та практично відсутність чи нестача такої в сільській місцевості, суттєво впливає на рішення сільської молоді мігрувати до міста.

Фактор «*можливість самореалізації та наявність життєвих перспектив*» загалом є важливим для сучасної української молоді, оскільки займає третє місце серед усіх інших факторів за сумарними показниками. Однак найменш

стурбованими щодо реалізації власних здібностей виявилися сільські учні (5,32), а також молодь сільського походження, яка планує жити в селі (як студенти – 4,27, так і працюючі в селі – 5,0). Порівняння з відповідними групами міського походження показує, що між сільською і міською молоддю в цьому питанні є статистично значуща різниця. Порівнюючи відповіді молоді сільського походження, але з урахуванням їх віку і планів на майбутнє, можна помітити, що між студентами сільського походження, які планують жити в селі та які планують жити в місті, статистично значущої різниці ще немає, хоча останні вище оцінюють можливість власної самореалізації (4,27 і 3,61 відповідно). У той же час така різниця вже існує між сільською працюючою молоддю (5,0) та молоддю сільського походження, яка живе й працює в місті (3,58, $p \leq 0,001$).

Отже, ми бачимо, що можливість самореалізації загалом є більш значущою для молоді міського походження, аніж для сільської. Остання, очевидно, песимістичніше ставиться до можливості реалізації власних здібностей. Відсутність чи то нестача можливостей для самореалізації в сільській місцевості (на селі) детермінує появу зневіри у власних силах і можливостях і формування пасивних стратегій життєконструювання в місцевого населення.

Об'єктивно в сільській місцевості є значно менше робочих місць, відсутня широка різноманітність можливостей і перспектив, що спонукає молодь орієнтуватися на ймовірні перспективи розвитку та реалізацію власних здібностей у місті, через фактично їх відсутність чи то нестачу на селі. Виходить, що та частина сільської молоді, яка впевнена у своїх силах, бачить необхідним і можливим реалізацію власних здібностей, більшою мірою прагне мігрувати до міста, де є, на їхню думку, безліч можливостей і перспектив. У той час як інша частина, чи то зневірена у власних можливостях і можливостях села, чи то не бажаючи щось змінювати у своєму житті, залишається жити в селі.

Молодь сільського походження мало вірить у свої сили й здібності, а отже, і не бачить можливостей їх реалізації. Натомість міська молодь постає як самовпевнена й амбітна, як та, що прагне самореалізації та творчого розвитку.

Що стосується молоді сільського походження, яка планує жити в місті, то вона вище оцінює себе й свої можливості. Чим довше вона живе в місті, тим більше перспектив вона схильна відкривати для себе. Такі результати дають підстави стверджувати, що особисте прагнення людини до самореалізації та здійснення власних життєвих перспектив є одним зі спонукальних мотивів до міграції сільської молоді в місто.

«Наявність розвинутої інфраструктури», як одна з умов організації подальшого життя, найвищий рівень актуалізації має для молоді, що живе або планує жити в місті. Очевидно, що цей фактор важливіший для працюючої молоді, аніж для студентів із цієї ж категорії. В усіх порівняннях простежується статистично значуща різниця. Міські учні порівняно із сільськими теж більш високо оцінюють цей фактор у своєму житті (5,06 і 5,98 відповідно, $p \leq 0,001$). Порівняння відповідей студентів сільського походження, що планують жити в селі й тих, що планують жити в місті, дає можливість побачити, що останні значно вище оцінюють необхідність мати розвинену інфраструктуру. Така ж різниця існує й між сільською працюючою молоддю і молоддю сільського походження, що живе

й працює в місті (5,8 і 4,56 відповідно). При цьому останні вважають важливішим цей фактор, аніж студенти, зорієнтовані на проживання в місті. Тож значущість наявності розвиненої інфраструктури лінійно збільшується не лише з віком, а й залежно від терміну проживання молоді сільського походження в місті.

Міська молодь, яка звикла до комфортних умов життя та наявності розвиненої інфраструктури, очевидно, найбільше прагне реалізації цієї умови у власному житті. При цьому сільська молодь, яка демонструє невдоволення умовами власного життя, відсутністю розвиненої інфраструктури, прагне отримати ці умови, переїхавши в місто.

Оскільки наявність розвиненої інфраструктури та комфортних умов життя в Україні є характерною ознакою саме міського життя, то й можливість її реалізації для себе сільська молодь бачить лише в міграції до міста.

Виходячи з цього, бачимо, що наявність розвиненої інфраструктури – це ще одна умова міського життя, що тісно корелює з планами молоді на подальше проживання. Психологічною основою вибору саме цього фактора є бажання покращити власні умови життя.

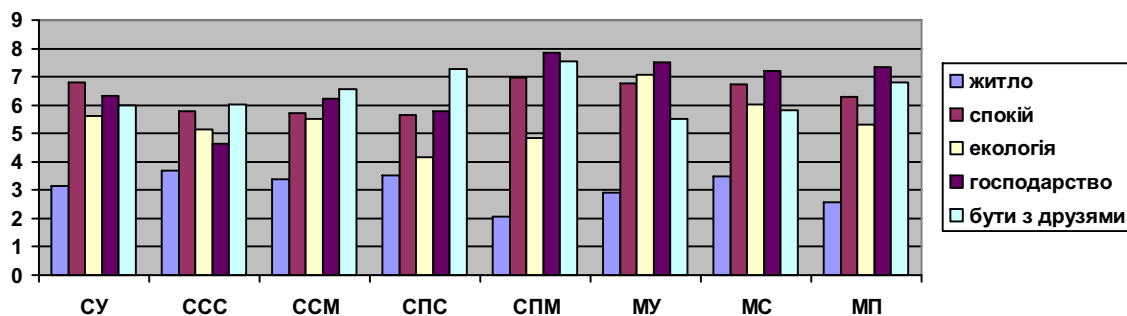

Рис. 2. Особливості актуалізації умов, які є ознаками сільського життя серед різних груп молоді

Найвищий бал умови «*спокій, помірний темп життя*» віддають працюючі в селі молоді люди (5,66) та студенти сільського походження, що планують жити в селі (5,79), а також у місті (5,73). Найменш важливим цей фактор є для міської молоді, а також працюючої в місті молоді походженням із сіл й із селищ міського типу (6,97 і 7,19 відповідно). Причому для останніх цей фактор є найменш важливим. Також на спокій як важливий фактор майбутнього життя мало орієнтуються сільські учні (6,8).

Можна припустити, що сільські учні так сильно прагнуть мігрувати до міста й мати все, що забезпечується саме тут, оскільки ще не зустрічалися з міським життям і мають дещо ідеалізоване уявлення про нього. Студенти сільського походження, незалежно від їх планів на майбутнє (жити в селі чи в місті), уже мають досвід життя в міському середовищі й тому більш схильні цінувати саме ті умови, що є характерними для села. Очевидно, їх плани, погляди на майбутнє ще не сформувалися остаточно, проте вже є негативний досвід взаємодії з міським середовищем, що зумовлює їх вибір саме цих ознак. І тільки молодь сільського походження, а також із селищ міського типу, яка вже живе й працює в місті, схильна дотримуватися орієнтирів, що й міська молодь.

Виходить, що молодь, яка мігрувала в місто, схильна відмовитися від звичного для них спокою й помірного темпу на користь інших позитивних ознак міського життя, таких, як наявність доброї високооплачуваної роботи, можливість самореалізації та наявність розвиненої інфраструктури й комфортних умов життя.

Як бачимо, спокій і можливість добре заробляти як ознаки сільського й міського життя від'ємно корелюють між собою. Тож чим більше людина зорієнтована на високі статки, тим менш важливим для неї є спокійний темп життя, і навпаки.

Порівнюючи оцінки респондентів фактора «*наявність доброї екології*» відповідно до кожної вікової групи, можна відмітити, що сільська молодь більш зорієнтована на проживання в екологічно чистому середовищі: сільські й міські учні (5,62 і 7,06, $p \leq 0,001$), працююча сільська й міська молодь (4,16 і 5,3 відповідно, $p \leq 0,001$). Найбільше ця проблема актуалізована для працюючої молоді, аніж учнів і студентів незалежно від їх походження. Інтенсифікація значущості цього фактора істотно корелює з віком респондентів. Чим старші респонденти, тим більш значущою є ця умова для них.

Очевидно, що наявність доброї екології як характерної риси суто сільського життя, найзначущішою виявляється для молоді, зорієнтованої на проживання в сільській місцевості. Гадаємо, що орієнтація на екологічно чисте середовище визначає їх вибір щодо подальшого місця проживання. Молодь сільського походження, яка планує жити в місті, схильна нехтувати цією умовою, заради можливості самореалізації та пошуку доброї роботи.

Що стосується вікових змін, то така динаміка в бік збільшення значимості доброї екології для сучасної української молоді, незалежно від її походження, зумовлена формуванням відповідальнішого ставлення до власного здоров'я, що в тому числі є наслідком проживання в екологічно чистому чи то забрудненому середовищі.

Найбільш виражена потреба в *наявності навчальних закладів*, простежується в сільських учнів, що безумовно пов'язано з їх планами на найближче майбутнє. Як бачимо, для міських учнів, на яких теж очікує навчання у вузах, цей фактор виявився менш важливим, ніж для сільських (6,5 і 5,3 відповідно, $p \leq 0,001$). Припускаємо, що така зорієнтованість сільських старшокласників, на відміну від міських, на наявність навчальних закладів зумовлена саме відсутністю останніх у сільській місцевості, а отже, ймовірність не отримати освіти підвищує значущість цього фактора для респондентів.

Серед міської молоді з віком ця умова втрачає свою значущість, оскільки респонденти вже отримують освіту чи навіть закінчили навчання у вузі, однак про необхідність навчальних закладів для своїх дітей вони ще не турбуються. Напевно, існування в місті широкого розмаїття навчальних закладів різного рівня й гатунку зменшує рівень важливості цієї умови для міського населення. У той час як для мешканців села наявність навчальних закладів є більш значущою проблемою, що пов'язано з відсутністю чи недостатньою кількістю останніх у сільській місцевості. Найменший рівень актуалізації цієї умови серед молоді сільського походження демонструють студенти, які вже наразі отримують освіту та схильні менше значення надавати можливості реалізації цієї умови.

Загалом умова *«можливість не розлучатися зі своїми друзями»* важливіша для старшокласників, як міських (5,53), так і сільських (5,98), що безумовно пов'язано з віковими особливостями цього періоду. Якщо порівнювати групу студентів, то можна помітити, що статистично значуща різниця є у відповідях міських студентів і студентів сільського походження, що планують жити в місті (5,83 і 6,56 відповідно). При цьому між міськими студентами (5,83) і студентами сільського походження, що планують жити в селі (6,02), такої різниці немає. Це говорить про те, що дві останні категорії студентів планують залишитися у своїй громаді, а отже, матимуть можливість не розлучатися зі своїми друзями. З точки зору вікової динаміки цей фактор найменш важливим є для працюючої молоді незалежно від її походження, оскільки вона більшою мірою зорієнтована на професійну самореалізацію та створення власної сім'ї, а спілкування з друзями поступово втрачає свою значимість. Сільська молодь, що мігрувала в місто, готова відмовитися від частого спілкування з друзями заради влаштування комфортнішого життя й реалізації власних планів.

«Можливість вести власне господарство й заощаджувати на продуктах харчування» є індикатором не лише орієнтації на сільський спосіб життя, а й проявом певних механізмів уникання бідності, оскільки власне матеріальне становище сприймається як безнадійно низьке, а можливість мати власні продукти харчування сприймається як певного роду економія фінансових ресурсів. У той час як ці ж зусилля можна витратити на заробіток коштів, які дозволять не лише купити необхідні продукти харчування, а й забезпечити себе іншими необхідними речами.

Як показують відповіді респондентів, найвищий ранг цьому фактору присвоюють студенти сільського походження, які планують жити в селі (4,65) та сільська працююча молодь (5,8), однак між ними вже існує статистично значуща різниця. Як бачимо, серед молоді сільського походження з віком змінюються уявлення про необхідність вести власне господарство. Також це відмічається між студентами сільського походження, які планують жити в місті й молоддю сільського походження, що вже живе й працює в місті (6,24 і 7,85 відповідно). Думається, що працююча молодь, яка має досвід отримання прибутку не лише через ведення господарства, менше уваги приділяє останньому як способу отримання фінансової підтримки. Відмітимо, що молодь сільського походження, яка живе й працює в місті, схильна ставити цю умову на найнижчі ступені ієрархії, навіть ніж міська молодь, хоча й не на статистично значущому рівні. Це пояснюється прагненням цієї молоді максимально відсторонитися від сільського господарства й усього, що з ним пов'язано.

Отже, можна сказати, що молодь, зорієнтована на життя в селі, вище оцінює можливість вести власне господарство, аніж та, що планує жити або живе в місті. Також працююча молодь вважає менш важливим для себе наявність цього фактора, аніж студенти із цієї ж категорії.

Серед загалом невисоких балів за *наявність закладів для відпочинку та розваг* найважливішим цей фактор виявляється для учнів як міських, так і сільських, що безумовно пов'язано з їх віковими особливостями. Привертає увагу оцінка цього фактора студентами: міські студенти найвище серед усіх інших оцінюють значущість цього фактора в їхньому житті на майбутнє (7,13). При

цьому трохи менше, але без статистично значимої різниці з міськими студентами, оцінюють цей фактор студенти сільського походження (7,96) та із селищ міського типу (7,8), які планують жити в місті. І статистично значуща різниця простежується між відповідями міських студентів і студентів сільського походження, що планують жити в селі (7,13 і 8,26 відповідно).

Такі результати підтверджують думку про схильність міської молоді до розваг. Існування в місті безлічі різноманітних закладів для відпочинку й розваг спонукають їх до організації активного й частого відпочинку. У той час, як сільська молодь, працьовита і наполеглива, не вважає за потрібне витрачати свій час на розваги й відпочинок. У структурі їх уподобань ця умова не є цінною, оскільки вони не звикли до такого способу життя.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що одним із ключових соціально-психологічних чинників, що спонукає сільську молодь до міграції в місто, є наявність високооплачуваної роботи й широкі можливості для самореалізації. Вони прагнуть мати власне житло, але мало орієнтуються на вже наявне житло в селі, скоріше сприймаючи можливість його придбання в місті як певне власне досягнення. Важливим аспектом, що спонукає сільську молодь стати членом міської громади, є наявність у місті розвиненої інфраструктури й комфортних умов життя, а також – навчальних закладів. Спокій, помірний темп життя, наявність екологічно чистого середовища, можливість не розлучатися зі своїми друзями втрачають свою значущість для сільської молоді. Особливо активно відбувається відсторонення цієї категорії молоді від сільськогосподарських робіт і ведення домашнього господарства, які все менше сприймаються як джерело фінансової підтримки. Наявність закладів для відпочинку не виявилася значущою умовою загалом для сільської молоді, незалежно від їх планів на майбутнє місце проживання, що зумовлене соціально-психологічними особливостями мешканців села.

1. Гудзинський С. О. Трудовий потенціал села: демографічні перспективи / С. О. Гудзинський // Українське село: вихід із кризи : зб. наук. пр. – К., 1994. – С. 79–92.
2. Прибиткова І. М. Урбанізація в Україні на порозі ХХІ століття / І. Прибиткова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 3. – С. 31–40.
3. Прокопа І. В. Зайнятість сільського населення в Україні: територіальна диференціація / І. В. Прокопа, О. Л. Попова, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 56–74.
4. Ткаченко Л. Г. Проблеми соціального забезпечення українських трудових мігрантів [Електронний ресурс] / Л. Г. Ткаченко. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua>.
5. Чигрин В. О. Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу : монографія / В. О. Чигрин. – Мелітополь, 2006. – 384 с.
6. Шатохін А. М. Соціологія села / А. М. Шатохін. – К. : Науковий світ, 2000. – 271 с.